

Daša Pahor, Ljubljana
**MOJSTER ANŽE FELICIJAN IN
 ARHITEKTURA 17. STOLETJA
 MED BRKINI, KRASOM IN ISTRO**

S svojimi številnimi sakralnimi zgradbami pomeni arhitektura 17. stoletja na področju Krasa in severne Istre eno markantnejših obdobij v slovenski umetnostni zgodovini. Po času protestantizma in turških vpadov v 16. stoletju, po vojnah z uskoki in beneško-avstrijskih bojov na nekdanji meji ter po zadnjih velikih epidemijah v začetku 17. stoletja se je po prvih desetletjih tega stoletja na Krasu začela velika gradbena dejavnost, ki je zajela praktično celo območje.¹ V vseh vaseh so poleg obnov cerkva gradili tudi številne nove, ki so v celoti nadomestile stare stavbe. Te cerkve so združevale tradicionalno gotško arhitekturo podružničnih cerkva z eno ladjo in obokanim prezbiterijem z novejšimi elementi in oblikami,² kot so polkrožni loki, ki so v

Za arhivske podatke o Anžetu Felicijanu, pridobljene iz župnijskih arhivov v Slivju in Dolini, ter za pomoč pri razbiranju napisov pa tudi za vse ostale koristne podatke se najlepše zahvaljujem gospodu Božu Premrlu, ki je po zaključku mojega članka prišel še do novih, zelo pomembnih arhivskih odkritij, ki potrjujejo nekatere dosedanje atribucije Felicijanovi delavnici, mdr. tudi para portonov v Rodiku, in razširjajo njen opus s spomeniki, ki jih sama v članek nisem vključila. Še posebej pomemben prispevek je odkritje arhivsko potrjenega dela Anžeta Felicijana pri zidavi cerkve v Hrpejljah, kjer je sodeloval z drugim mojstrom – Anžetom Rojino, s katerim je že prej sodeloval. Ugotovitve so predstavljene v posebnem članku v tej številki *Zbornika za umetnostno zgodovino*.

¹ Za zgodovino v nadaljevanju obravnavanega predela: Miroslav BERTOŠA, *Gospodarske i etničke prilike u mletačkom dijelu Istre u doba kolonizacije (XVI.–XVII. stoljeće)*, Zagreb 1981 (doktorska disertacija, Univerza v Zagrebu, tipkopis); Miroslav BERTOŠA, O nekim odrednicama razvitka mljetacke pokrajine Istre u XVI i XVII stoljeću, *Dometi*, 1–3, 1984, pp. 41–56; Miroslav BERTOŠA, *Istra. Doba Venecije (XVI.–XVIII. stoljeće)*, Pula 1995 (Povjest Istre, 2); Darko DAROVEC, *Pregled zgodovine Istre*, Koper 1992.

² Med prvimi pomembnejšimi avtorji je o gotški arhitekturi na tem območju pisal Cornelio Budinich, ki se je z tradicijo gotške arhitekture v pogotškem času ukvarjal v svojem članku iz leta 1910, v kasnejših člankih (1916 in 1918) pa je vso takšno arhitekturo preprosto obravnaval kot gotško. S samo gotško arhitekturo te regije in Istre se je kasneje ukvarjalo več avtorjev. O tem: Cornelio BUDINICH, Die St. Jakobskirche in Illyrisch-Castel-

R A Z P R A V E

celoti nadomestili šilaste, s tem pa se je spremenila celotna struktura in občutje prostora, ki je postal bolj odprt in zračen. Kamniti členi stavb, kot so portali, okenski okviri in slavolok, so bili navadno okrašeni predvsem s cvetlično in linearno ornamentiko, ki je združevala sodobnejše renesančno-baročne elemente. Takšno arhitekturo so v preteklosti pogosto zaznamovali z izrazom »kraška renesansa«,³ kar pa je precej vprašljiva oznaka za tip cerkva, v katerem se tako edinstveno združujejo trije različni slogi.

nuovo, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale*, IV, Beiblatt, 1910, pp. 129–138; Anton GNIRS, Grundrißformen istrischer Kirchen aus dem Mittelalter, *Jahrbuch der Kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*, VIII, 1914, pp. 51–62; Cornelio BUDINICH, Spitzbogige Bauwerke in Istrien und den angrenzenden Gebieten, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale*, X, 1916, pp. 6–67; Cornelio BUDINICH (Budinis), *Dal Carnaro al Friul, Architetture Caratteristiche*, Trieste 1928; France STELÈ, *Umetnost v Primorju*, Ljubljana 1940; France STELÈ, *Umetnost v Primorju*, Ljubljana 1960, pp. 46 ss.; Radovan IVANČEVIĆ, *Gotička arhitektura Istre*, Zagreb 1964 (doktorska disertacija, Univerza v Zagrebu, tipkopis); Robert PESKAR, *Gotska arhitektura na Goriškem, stavbarske delavnice (1460–1530)*, *Architettura gotica nel Goriziano, i »cantieri« (1460–1530)*, Nova Gorica 1999; Mirjana Kos, *Gotička arhitektura u južnoj Istri i na Kvarneru sjevernjačkog utjecaja*, Ljubljana 1993 (diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, tipkopis).

³ Izraz »kraška renesansa« je prvi uporabil France Stelè, prvič leta 1940, in sicer v povezavi s kamnoseštvo (p. 15), čeprav je samo besedo renesansa kot slog na Krasu uporabil v istem delu še večkrat, medtem ko mu je leta 1960 posvetil že celo poglavje, ko je tudi vso arhitekturo Krasa 17. stoletja označeval kot renesančno, čeprav je priznaval tradicijo gotških elementov. V svojem orisu slovenske umetnosti kraške arhitekture 17. stoletja, razen primera Starega trga pri Ložu, Stele še ne omenja. Po Stelètu so izraz »kraška renesansa« povzeli številni drugi avtorji, ki so ga začeli uveljavljati kot tehnični izraz za kraško arhitekturo 17. stoletja. Nace Šumi v svojih publikacijah o 17. stoletju tega izraza ni direktno uporabljal, čeprav se je vseskozi nagibal k italijanski renesansi kot pomembnemu izhodišču za kraško arhitekturo. Izraz »kraška renesansa« pa je uporabil npr. v opisu rodiške cerkve v monografiji o tej vasi. Pri opisu arhitekture Krasa je ta izraz nekritično uporabljal Marko Vuk in prav tako tudi Pavla Kurtovič v svojem diplomskem delu. O primernosti tega izraza je razpravljala Metoda Kemperl v svoji doktorski disertaciji. STELÈ 1940, cit. n. 2; STELÈ 1960, cit. n. 2, pp. 56–58; France STELÈ, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih. Kulturnozgodovinski poskus*, Ljubljana 1966², pp. 68–71; Marko VUK, Arhitektura kraške renesanse, oris problematike, *Goriški letnik* 6, 1979,

Karakteristike kraških cerkva 17. stoletja se razlikujejo po manjših področjih, vendar pa območje južnega Krasa, zahodno od Brkinov, v primerjavi s sočasno arhitekturo te regije tako v arhitekturnih kot tudi kamnoseških značilnostih gotovo pomeni eno izmed kvalitetnejših skupin zgradb z izrazitimi skupnimi lastnostmi. Nekaj stavb te skupine bi glede na sorodnost v kvalitetni in inovativni izdelavi lahko pripisali mojstru Anžetu Felicijanu (Anse Felician),⁴ čigar podpise je najti na petih arhitekturah, in sicer na cerkvi Marije Snežne na Gradišci pri Črnotičah, na okenskem okviru cerkve sv. Trojice v Hrastovljah, na cerkvah sv. Elija v Mihelah, sv. Petra v Klancu ter na kropilniku v cerkvi sv. Jedrti v Prešnici.

Leta 1663 je mogoče prvič zaslediti kar tri Felicijanove podpise in sicer na južnem oknu cerkve sv. Trojice v Hrastovljah in na prezbiterijih dveh skorajda identično zasnovanih stavb, na cerkvi sv. Elija v Mihelah in na cerkvi Marije Snežne na Gradišci pri Črnotičah. Medtem ko so bila dela na cerkvi v Hrastovljah zelo verjetno omejena zgolj na izdelavo pravokotnega okna v južni ladji,⁵ je gradnja cerkve sv. Elije v Mihelah potekala vse do leta 1670 (sl. 1), ko je datiran portal in pa ob inicialah mojstra tudi preklada nekdanjega portala.⁶ Stavba je

pp. 289–313; Pavla KURTOVIČ, *Cerkev na Sveti gori – problemi nastanka in njenega nasledstva*, Ljubljana 1996 (diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, tipkopis); Nace ŠUMI, *Župnijska cerkev sv. Trojice v Rodiku, Rodik med Brkini in Krasom. Zbornik ob 350. letnici cerkve*, Koper 1997, pp. 65–71; Metoda KEMPERL, *Romarske cerkve – novogradnje 17. in 18. stoletja na Slovenskem: arhitekturni tipi, poslikava, oprema*, Ljubljana 2001 (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, tipkopis), pp. 74–75.

⁴ V literaturi omenja ime Anžeta Felicijana edino Marijan Zadnikar v zvezi z južnim oknom na Hrastoveljski cerkvi, o katerem pravi, da je značilno za primorsko zakasnelo renesanso, in ga celo primerja z okni na mnogih koprskih palačah. Marijan ZADNIKAR, *Hrastovlje*, Ljubljana 1961, p. 13; Marijan ZADNIKAR, *Hrastovlje*, Ljubljana 1973, pp. 12–13. Tudi: Marijan ZADNIKAR, *Hrastovlje. Romanska arhitektura in gotske freske*, Ljubljana 1988, p. 14.

⁵ Na južnem okenskem okviru je napis: HOC OPUS FECIT ANSE FELICIAN.

⁶ Na prekladi nekdanjega portala je viden napis: A. 167 (...). Cerkev naj bi bila postavljena kot spomin na uskoke, ki so se v ta kraj zatekli pred Turki in ustanovili vas Drago. Cerkev se v popisu iz leta 1665 že omenja. Božidar ZEKA, s.v. Mihele, *Krajevni leksikon Slovenije*, I, Ljubljana 1968, p. 324; Janez HÖFLER, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem, Primorska: Oglejski patriarhat/Goriška nadškofija, Tržaška škofija*, Nova Gorica 2001, p. 204.

R A Z P R A V E

preprosta enoladijska s poligonalno zaključenim ožjim prezbiterijem, ki je na zunanji strani okrašen s kamnitimi šivanimi vogali in napisno ploščo, na kateri je mojster izjemoma podpisan z daljšim imenom Joanes Felician.⁷ Ladijski del je bil kasneje preobokan, zahodna fasada predelana, par oken, ki je bil prej vgrajen ob oltar, pa je bil prestavljen nadstropje višje. Kot stopnice pred vhomom v zvonik, ki je prislonjen na južno stran cerkve, so uporabljeni starejši, kamnoseško obdelani kosi, ki so nekoč morda sestavljali portal. Polovica nekdanje preklade je ob delu letnice in monograma mojstra okrašena z za delavnico Anžeta Felicijana zelo značilno ornamentiko, ki je sestavljena iz niza dvostransko volutasto zavitih paličastih ornamentov, ki so tu, kot kasneje še na nekaterih spomenikih, na podolgovatem delu obogateni še z vijugasto linijo floralne oblike.⁸ Današnji glavni portal je datiran z letnico 1670, vendar pa vsaj datirana preklada izvira iz kasnejšega časa, videz prvotnega portala pa bi se v primeru, da je današnji del stopnice nekdanja preklada glavnega oltarja, ki se je pri kasnejši obnovi morda poškodovala in so jo morali zamenjati z novejšo, popolnoma ujemal s portalom cerkve sv. Marije Magdalene v bližnji Ocizli, ki je datiran le leto dni kasneje in sicer ni podpisan, vendar pa je glede na kamnoseške ornamente skoraj brez dvoma delo Felicijanove delavnice.

Dvopolni prezbiterij mihelske cerkve s petosminskim zaključkom je tudi znotraj še ohranil originalno zasnovo. Od prostora za vernike ga ločujeta novejša korna pregrada in kamnit slavolok z angelško glavo na sklepniku ter s parom kubičnih kapitelov, okrašenima s plitkim, stiliziranim frizom kanelir, ki sta datirana z enako letnico kot prezbiterij. Mrežasti obok, katerega rebra potekajo prek treh pol, sloni na kamnitih konzolah v obliki stožca s posnetimi robovi s polkroglo v spodnjem delu. Posebnost oboka so dodatna rebra, ki potekajo naravnost iz konzol skozi stranska polja pa tudi počez čez osrednja polja. Tovrstni obok je značilen za Felicijanovo delavnico in je bil kasneje uporabljen še na dveh njegovih podpisanih delih. Tak z dodatnimi

⁷ Na plošči na zunanji strani prezbiterija je napis: HOC CHORUS EX-STRUCTUS EST SUB PR R(everend)O LUCA PANCREZ CURATO ANDREA CHIAZ ET NICOLAO MOSTH A CAMERARIIS ET OMN (ibus) VICINIS--- IOANES FELICIANE.

⁸ Gre za poenostavljeno oziroma stilizirano obliko dvostransko zavite volute, okrašene z akantovim listom.

rebri obogaten mrežasti obok z masivnimi rebri pomeni na kraškem območju veliko izjemo, saj so bile za takšne cerkve manjših dimenzij uporabljene predvsem preprostejše obočne sheme, npr. rombaste, medtem ko so bolj zapletene (mrežaste, zvezdaste, obdane z rombi in nepravilne) sestavljali zlasti grebenasti oboki.⁹

Ena takšnih arhitektur, ki ima v prezbiteriju enak obok in je delo iste delavnice, je sočasno zgrajena cerkev Marije Snežne (sl. 2),¹⁰ sodeč po dataciji ob napisu na zahodnem portalu končana do leta 1665.¹¹ Ta cerkev, ki stoji na nekdanjem utrjenem griču, je popolnoma enako zasnovana kot cerkev v Mihelah, le da ima v ladji še ohranjeno odprto ostrešje s poslikanimi strešniki, obok v prezbiteriju pa podpirajo malce manj kvalitetno izdelane konzole iz štuka. Tudi sklepniki, ki so medaljonaste, ščitkaste in floralne oblike, so kot v Mihelah izdelani iz štuka.

Kamnoseško okrasje je ohranjeno zgolj na portalu in okvirjih značilnega para nizko postavljenih oken v zahodni fasadi. Vsi ti elementi so preprosto profilirani, bazi portala pa krasi cvetlični motiv, kakršen je precej značilen za celo kraško področje, pod njim pa je postavljen značilen Felicijanov ornament, sestavljen iz skupine svitkasto

⁹ Oblike obokov in profili reber na celotnem območju Krasa v 17. stoletju ne pomenijo nekega razvoja ali redukcije. V manjši meri je sicer mogoče tekom stoletja opaziti povečanje števila bolj zapletenih in manj tradicionalnih obočnih shem, vendar pa v nekaterih primerih enostavni gotski oboki vztrajajo še daleč v drugo polovico 17. stoletja. Različni avtorji so tradicijo gotških reber v 17. stoletju radi posploševali. Tako Cevc v svoji publikaciji iz leta 1966 trdi le, da je v štuku poudarjena grebenasta mreža nadomestila gotška rebra, ki so sčasoma postajala vedno bolj šibka, v Enciklopediji Slovenije pa je obstoj gotških reber časovno močno okrnil, saj je napisal, da »so (rebra) krnela, njihov mrežasti sistem pa se je v štukaturnih grebenih ohranjal vse do 2. četrtine 17. stoletja«. Šumi omenja zgolj grebenaste, mrežaste oboke 17. stoletja, ki naj bi se v odročnih krajih, seveda s primesjo »drugačnih pomagala«, obdržali do konca tega stoletja. Emilijan Cevc, *Slovenska umetnost*, Ljubljana 1966, p. 64; Nace Šumi, *Arhitektura 17. stoletja*, *Umetnost XVII. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, Narodna galerija, 10. 10.–15. 12. 1968), I, Ljubljana 1968, p. 75; Emilijan Cevc, s. v. *Renesansa*, *Enciklopedija Slovenije*, 10, Ljubljana 1996, p. 169.

¹⁰ Napis na prezbiteriju: ANNO D(omi)NI 1663 HIC CHORVS STRVCTVSES SVB REVERENDO D(omi)NO BENEDICTO FVGARINO PAROCHO DV(I)INAE ANSE FELITIAN. Cerkev se pred letom 1690 v cerkvenih popisih ne omenja. Höfler 2001, cit. n. 6, p. 204.

¹¹ ANNO DOMINI 1665 SVB CAMERARIIS THOMA SCHORIA GHERSE GHOBINA ANSE FELICIAN FECIT

RAZPRAVE

1. Cerkev sv. Elija v Mihelah, obok v prezbitoriju, 1663-1670

2. Cerkev Marije Snežne na Gradišci pri Črnotičah, obok v prezbitoriju, 1663-1665

dvostransko zavutih palic. Na temenu portala je upodobljena angelska glava s parom kril, ki je prav tako pogost motiv v Felicijanovem delu, še posebej značilne pa so obrazne poteze angela, ki jih zaznamujejo široka glava z visokim čelom, preblizu postavljene oči, obrobljene z velikimi vekami, in tanke ustnice, ki so pogosto raztegnjene v nasmešek.

Cerkev Marije Snežne, ki sicer ni bila zelo pomemben projekt, je v času svojega nastanka pripadala župniji v Dolini (San Dorligo della Valle), kjer je v drugi polovici 17. stoletja župnikoval Benedikt Fogarino,¹² ki je bil tudi glavni naročnik in pokrovitelj novogradenj v svoji župniji, saj se njegovo ime pojavlja na številnih napisnih tablah, vgrajenih v cerkve,¹³ med drugim tudi na prezbiteriju cerkve Marije Snežne (kjer je napis obdan z dvojno svitkasto dekoracijo, podobno kot se nahaja na portalu). Fogarino je bil tudi naročnik bližnje cerkve sv. Petra v Klancu, kjer je njegovo ime spet zapisano na prezbiteriju,¹⁴ tokrat ob imenu kaplana kurata Andreja Meriša,¹⁵ na portalu iste cerkve pa se je podpisal tudi mojster Anže Felicijan.¹⁶

¹² Benedikt Fogarino, sicer doma iz Trsta, je bil župnik v Dolini trikrat, in sicer v letih 1653–1665 in od 1671–1675, 1675–1691 (v tem času dvakrat izvoljen). Cuscito navaja napačne in pomanjkljive podatke, da je Fogarino župnikoval v letih 1650, 1671 in 1676–1690. Več o dolinski župniji in Benediktu Fogarinu med drugim tudi v: *Visokočastitemu gospodu Jožefu Zupanu dekanu ob veselem prihodu v župnijo sv. Urha šk. v Dolino ...*, Dolina 1900, s. p.; Danilo PEČAR, *Župnija Dolina: Duhovniki v Klancu, Podgorju, Bazovici, Lipici, Lokvi in Gročani*, 1994 (tipkopis, župnijski arhiv Dolina), s. p.; *Majenca v Dolini nekoč in danes*, Dolina 1969, pp. 11–13; Guiseppo CUSCITO, *Le Chiese di Trieste*, Trieste 1992, p. 96.

¹³ Njegovo ime je omenjeno na napisih na cerkvah sv. Martina v Dolini 1655, sv. Petra v Klancu 1659, sv. Urha v Dolini 1661, sv. Trojice v Krogljah 1662, sv. Janeza Krstnika v Boljuncu 1663, Marije Snežne nad Črnotičami 1665 in sv. Trojice v Rodiku 1667.

¹⁴ O(mnia) A(d) M(aiorem) D(ei) G(loriam) HOC OPUS FACTUM EST SUB ME BENE(dicto) FOGAR(ino) PAR(oche) ET ANDREAS MERISSA CA(plano) C(urato) ANNO 1659. Delovanje župnika Benedikta Fogarina je dvakrat zabeleženo tudi v Klancu in sicer v letih 1662 in 1681. PEČAR 1994, cit. n. 12, s.p.

¹⁵ Andrej Meriša iz Doline je kot kaplan kurat deloval v Klancu od leta 1629 do 13. 12. 1660. PEČAR 1994, cit. n. 12, s. p.

¹⁶ M(ist)RO A(n)SE FELICIAN 1670. Antonio Alisi je ta napis napačno prepisal kot Mrc Ase Felician. Antonio ALISI, *Istria. Città minori*, Trieste 1997, p. 166.

Cerkev v Klancu bi lahko glede na arhitekturno zasnovo, ki je enaka kot pri cerkvi Marije Snežne, v celoti pripisali Felicijanu. Z zidavo nove cerkve so očitno začeli še pred gradnjo cerkve Marije Snežne,¹⁷ v petdesetih letih 17. stoletja, do leta 1659 je bil zgrajen prezbiterij, ki je s to letnico datiran na slavoloku in na zunanjščini, do leta 1670 pa so zgradili ladjo kot priča napis s Felicijanovim podpisom na zahodnem portalu. Zvončnica je bila dokončana šele leta 1689.¹⁸ Verjetno je cerkev obdajala še kamnita ograda s portonom, ki pa danes ni več ohranjena v prvotnem stanju.¹⁹ V času nastanka te cerkve je bil Klanec pomembna vas z mitnico in od 6. 1. 1627 tudi kaplanija župnije v Dolini, zato je v primerjavi s cerkvijo Marije Snežne na Gradišci kljub enaki zasnovi klanška cerkev pričakovano večja in monumentalnejša. Pravzaprav je ena izmed najbolj zahtevno zgrajenih cerkva na tem področju, tako v arhitekturni kot tudi v kamnoseški obdelavi, s tem pa verjetno tudi najbolj zahtevno delo Anžeta Felicijana.

Zunanost cerkve deluje masivno in visoko (sl. 3). Prezbitერიj obdaja talni zidec, okrog cele zgradbe pa poteka konzolni strešni venec. Vsa okna so pravokotne oblike, samo v severni steni je ozko, šilastoločno okno s posnetimi stranicami.²⁰ V notranjosti je visok prezbitერიj, ki ga od enoladijskega prostora za vernike ločuje slok kamnit polkrožno zaključen slavolok. Prezbitერიj je obokan z enakim obokom kot v cerkvi Marije Snežne, le da je podaljšan še za eno obočno polo

¹⁷ Prvič je cerkev v Klancu omenjena leta 1361, nato pa še večkrat v 14. in 15. stoletju. Komelj datira cerkev v 16. oziroma 17. stoletje. Ivan KOMELJ, *Gotska arhitektura*, Ljubljana 1973, p. 281; HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 203.

¹⁸ Höfler navaja napačno letnico 1680. HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 203.

¹⁹ Porton, ki je danes vzdani v ogrado ob cerkev, je popolnoma nerepresentativen, kar je precej nenavadno glede na samo arhitekturo, ostanki še nekega drugega portona pa so postavljeni ob bližnjo hišo. Antonio Alisi (ALISI 1997, cit. n. 15, p. 166) tudi omenja napisno ploščo nedaleč od cerkve z napisom C-67-I/sub Marco Croato/Paroche Dolina A Fundamantis/Reaedificatu, vendar gre zagotovo za napačen prepis, saj je letnica zapisana nesmiselno, poleg tega pa je Marco Croato po podatkih iz župnijskega arhiva v Dolini umrl že leta 1652 (17. novembra v starosti 57 let v Klancu).

²⁰ Okna takšne oblike so sicer v 17. stoletju kar pogosta tudi v kraški arhitekturi, vendar v kontekstu z enako ali s sorodno izdelanimi okni, zato bi glede na neumestnost in popolnoma drugačno obliko to okno še lahko pripadalo neki starejši, gotski cerkvi v Klancu ali pa je bil pri novogradnji uporabljen le starejši okvir.

(sl. 4).²¹ Rebra so tudi tu izdelana iz štuka,²² precizno profilirane konzole, v obliki podolgovatega bogato profiliranega stožca, ki ima spodaj pritrjeno kroglo ali malo voluto, pa so izklesane iz kamna in so verjetno daleč najpreciznejše izdelane konzole na tem območju. Tudi kamnit zahodni portal, na katerem je podpisan Felicijan, je eden izmed najbolj zahtevno izklesanih portalov 17. stoletja na tem območju in je v celoti okrašen z antičnimi in antikizirajočimi linearnimi in cvetličnimi ornamentami, v katerih se združujeta stila renesanse in baroka (sl. 5). Felicijanovo posebnost spet pomenijo angelske glave z značilnim obrazom, ki so razporejene po zgornjem delu portala, na bazah pa so v kasetah izklesane razpotegnjene cvetlice (marjetice) z dvojnimi listi, ki so prav tako zelo pogost motiv na kamnoseških izdelkih delavnice tega mojstra pa tudi tega območja. Prava redkost pa je figura svetega Petra, ki je izklesana v osrednjem polju nad preklado med segmentnima lokoma, saj gre za eno maloštevilnih figuralnih upodobitev kraških kamnosekov 17. stoletja, ki so bili očitno bolj večji v izdelovanju dekorativnih elementov, saj način izdelave tega svetnika kaže na veliko nespretnost in okornost kamnoseka. Figura svetega Petra na klanškem portalu je precej čokata, okončine so tanke, velika glava pa je brez vratu nasajena na telo. Poteze obraza so izklesane popolnoma enako kot na angelskih obrazih, le da so lasje svetnika ob straneh podaljšani in nerodno štrlijo navzven v dveh čopih, svetnik pa ima tudi brado. Sedi na krogli ali bolje rečeno krogu, v svoji desni roki z odprto dlanjo pa ima ključ. Kljub nerodnostim je ta figura svetega Petra simpatičen in redke poskus neke kraške delavnice v izdelavi izvirnega figuralnega motiva.

Anže Felicijan je sočasno z gradnjo cerkva Marije Snežne in sv. Petra vodil tudi prenovo cerkve sv. Jedrti v Prešnici.²³ Tu je šlo verjetno le za manj zahtevno obnovo starejšega prezbiterija in prizidave večje ladje. Majhen, enopolen petosminsko zaključen kor je namreč v

²¹ Komelj tu napačno omenja, da gre za zvezdasti obok. KOMELJ 1973, cit. n. 17, p. 281.

²² Ta rebra, ki so še vedno precej masivna in imajo klinasti profil, Vuk neupravičeno primerja z rebri župnijske cerkve sv. Petra in Pavla v Tomaju, kjer »so se rebra iztanjšala in so samo še rahlo nakazana« in pa z rebri podružnične cerkve sv. Antona Padovanskega v Gabrčah pri Senožcah. VUK 1979, cit. n. 3, pp. 304–305.

²³ Cerkev se začne v popisih omenjati šele leta 1665. HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 204.

RAZPRAVE

3. Cerkev sv. Petra v Klancu, zunanjščina, 1659-1670

4. Cerkev sv. Petra v Klancu, obok v prezbitteriju, 1659

5. Cerkev sv. Petra v Klancu, portal, 1670

6. Cerkev sv. Janeza Krstnika v Predloki, obok v prezbitteriju, druga pol. 17. stol.

7. Cerkev sv. Valentina v Črnem Kalu, detajl nekdanjega glavnega portala cerkve sv. Lovrenca, 1680

osnovi še vedno gotski, na kar kaže šilasto ločno zaključen strop in prav tako oblikovan slavolok, obok pa je križnorebrast. Korni del, ki je očitno še edini ostanek starejše cerkve, je za štiri stopnice dvignjen nad tlakom neprimerno večje ladje, katere gradnja je potekala v šestdesetih letih 17. stoletja, končala pa se je leta 1668, kot priča letnica na portalu. Anže Felicijan pa je v tej cerkvi podpisan na kropilniku, okrašenem z značilnimi volutasto zavitimi listki, vkomponiranimi v floralno ornamentiko, poleg napisa in letnice 1665.²⁴ Precej nenavadno je, da je kropilnik datiran pred portalom, poleg tega pa je kamnoseška obdelava portala zelo slaba in popolnoma neprimerljiva z delom Felicijanove delavnice tudi po izbiri motivov, zato je mogoče, da je Felicijan vodil obnovo notranjosti le do leta 1665, medtem ko je zahodni portal izdelala kasneje neka manj kvalitetna delavnica.

Glede na sorodnosti s cerkvami v Mihelah, Klancu ter s cerkvijo Marije Snežne pa lahko Anžetu Felicijanu skoraj zanesljivo pripišemo tudi prezidavo in obok župnijske cerkve v Predloki, kjer je v letih 1668–1671, v času premora župnikovanja v Dolini, deloval kot namestnik Benedikt Fogarino,²⁵ ki je v preteklih letih že nekajkrat bil glavni naročnik Felicijanovih del. To cerkveno arhitekturo so do sedaj najpogosteje datirali v 15. stoletje in jo pripisovali Benku iz Sočerge,²⁶ ki je, kot pravi napis v cerkvi, s sovaščanom Jakšetom leta 1461 zgradil zvonik, v prezbiteriju pa je vzdana tudi kustodija z Benkovim podpisom iz leta 1466. Zgradba je v osnovi še vedno gotska in verjetno so prav iz časa Benka iz Sočerge še ohranjena okna s krogovičjem na prezbiteriju, vendar pa je konec 17. stoletja cerkev, predvsem prezbiterij, v celoti prenovila delavnica Anžeta Felicijana (sl. 6). Obok je popolnoma enak tistim v

²⁴ ANNO D(omi)NI 1665 SVB CAMERARIO LVCA MEMO(n) HOC OPVS FECIT ANS(e) FELICIAN.

²⁵ Podatki iz župnijskega arhiva v Predloki.

²⁶ Komelj je datiral celotno arhitekturo v konec 15. stoletja, prav tako tudi Štefanac. Več o Benkovi gotski kustodiji je med drugimi pisala Vanda Ekl v svojem pregledu gotskega kiparstva v Istri. KOMELJ 1973, cit. n. 17, p. 282; Vanda EKL, *Gotičko kiparstvo u Istri*, Zagreb 1982, pp. 66–67; Samo ŠTEFANAC, Predloka, župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika, *Sakralna Arhitektura, Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije* (Koper, Pokrajinski muzej, ed. Samo Štefanac et al.), Koper 2000, p. 132. Več o Benku iz Sočerge tudi: Ciril VELEPIČ, *Kulturni spomeniki Slovenske Istre, Varstvo spomenikov*, 3–4, 1949, p. 114.

Klancu, Mihelah in na Gradišci nad Črnotičami,²⁷ le da tu manjkajo prečna rebra v temenskih poljih, klanškim in mihelskim pa so izredno podobne tudi kamnite konzole. Slavolok je visok in slok, krasijo pa ga jonski kapiteli, vendar je v celoti zelo verjetno nekaj desetletij mlajše delo.

V 17. stoletju je bila stara cerkev sv. Janeza Krstnika očitno zelo potrebna obnove, saj je bilo območje Loke močno uničeno leta 1615 v prvih valih napadov nadvojvodove vojske iz Senja na beneško ozemlje – o poškodovanosti cerkve pa govori tudi pismo takratnega župnika, ki omenja uničenje oltarjev, krstilnice, slik, kipov in drugih liturgičnih predmetov.²⁸ Obnova se je verjetno začela v času zaključka gradnje cerkve sv. Petra v Klancu, morda še v času namestništva Benedikta Fogarina, saj so morali v devetdesetih letih že priskrbeti vsaj del notranje opreme, kot na to kaže slika Kristusovega rojstva iz leta 1691 v cerkvi.²⁹ V začetku 18. stoletja pa so na stavbi očitno potekala še neka bodisi končna, bodisi nova obnovitvena dela, saj je kropilnik ob napisu datiran z letnico 1710.³⁰ Skoraj gotovo so v tem času naredili tudi nov slavolok z volutastimi kapiteli. V naslednjih stoletjih je bila cerkev še večkrat predelana, predvsem ladja in zahodna fasada, tako

²⁷ Komelj tu napačno navaja, da gre za gotško zvezdasto obokan prezbitერი. Ta podatek povzema tudi Höfler. KOMELJ 1973, cit. n. 17, p. 282; HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 197.

²⁸ »Ena četa vojakov nadvojvode je brez milosti sežigala in ropala neke vasi na področju Beneške republike, ki mejijo na posesti omenjenega nadvojvode. Preden so prišli do vasi, imenovane Loka (Lonke) ..., da bi jo požgali, kar so kasneje tudi naredili, so naleteli na župnijsko cerkev sv. Janeza okrog pol milje iz vasi. Ker je bila cerkev zaprta, so vlomili vrata, in ko so vstopili, so poškodovali sveto krstilnico, porušili oltarje, porazbili svete slike, poškodovali sliko Blažene Device, izbili desno oko malemu Jezusu, pokradli prte, kelihe, krožnike za hostije, posode s svetim oljem in kot zaključek svoje obcesnosti, so zbili na tla tabernakelj ...«. Prevedeno po besedilu iz: BERTOŠA 1984, cit. n. 1, p. 49; BERTOŠA 1995, cit. n. 1, pp. 331–332. O tem tudi BERTOŠA 1981, cit. n. 1, p. 199.

²⁹ To bi znal potrjevati tudi podatek iz vizitacije tržaškega škofa Giovannija Francesca Millerja iz leta 1694, ki jo je zabeležil Pietro Rossetti, ki omenja, da cerkev že ima krstilnik. Daniela DURISSINI, *Diario di un viaggiatore del 1600 in Istria e Carniola*, Monfalcone 1998, p. 153.

³⁰ Napis: 1710 IOANNES BAP(tis)TA DVRANTE PAROCHVS PROCVRAVIT. Janez Krstnik Durante je župnikoval v Predloki med leti 1707 in 1722 in je bil v župni cerkvi tudi pokopan. Oblika kropilnika je značilna za obdobje druge polovice 17. stoletja na tem področju in tudi za izdelke Felicijanove delavnice in morda je bil napis vklesan celo naknadno.

danes ohranja karakter 17. stoletja le prezbiterij s slavolokom, v 19. stoletju pa so zelo verjetno popravili rebra, tako da danes delujejo preveč umetno, zelo verjetno pa so dodali tudi ščitkaste sklepnike na vsa stičišča reber,³¹ ni pa neverjetno tudi, da so odstranili sredinska prečna rebra, tako da je morda obok prvotno izgledal enako kot na drugih podpisanih Felicijanovih delih v Mihelah, Klancu in na Gradišci.

Predloka je bila v 17. stoletju pomembna župnija in je obsegala vrsto cerkva, med drugim tudi cerkev sv. Lovrenca (zdaj c. sv. Valentina) v Črnem Kalu,³² ki jo je brez dvoma izdelala Felicijanova delavnica. Od nekdanje cerkve so ohranjeni le še portal z letnico 1680, ki je danes vgrajen v severno steno, eno od značilnega zahodnega para oken, ki je danes na južni steni, nekaj ostankov klesanih elementov in porton. Del slavoloka z volutastimi kapiteli vred je zelo soroden predloškemu in z letnico 1706 sodi v malce mlajšo obnovitveno fazo,³³ zelo verjetno je delo iste delavnice, ki je sočasno delovala v Predloki. To cerkev povezuje v Felicijanov krog predvsem portal z reliefno upodobitvijo sv. Lovrenca, ki je zelo podoben sv. Petru na portalu cerkve v Klancu (sl. 7). Črnokalski portal sicer kljub sorodni razporeditvi ne kaže tako bogate cvetlične ornamentike, vendar pa je najbolj presentljiva prav podoba svetnika v polju nad preklado, saj kaže enako postavitev, obradni tip in enako nespretno izdelavo kot sv. Peter v Klancu.

Podstavek ima isto dekoracijo stiliziranih kanelir kot kapiteli slavolokov na podpisanih Felicijanovih arhitekturah. Zanimivo je, da je v isti čas datiran slavolok bližnje črnokalske cerkve, zato je mogoče, da so na teh dveh cerkvah v tem času izvajali neka obnovitvena dela.

³¹ Sklepniki ščitkaste oblike so vsi enako veliki in so postavljeni na vsa stičišča reber, kar bi bilo zelo neobičajno za 17. stoletje, kjer so bili največkrat uporabljeni sklepniki različnih oblik in velikosti, zelo redko pa so bili tudi postavljeni na prav vsa stičišča. O neogotski predelavi govori že Štefanac. ŠTEFANAC 2000, cit. n. 26, p. 132.

³² O cerkvi iz 17. stoletja ni dosti znanega. Omenja jo vizitacijski protokol iz leta 1694, ki navaja sv. Valentina, današnjega zavetnika cerkve, kot patrocinjara stranskega oltarja. To povzema tudi Höfler, ki cerkev pogojno datira v 17. stoletje. DURISSINI 1998, cit. n. 29, p. 153; HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 198. Pred časom je bil, po poročilu Cirila Velepicha iz leta 1949, v vhodu v cerkveno obzidje ohranjen še par brstnih kapitelov iz 13. ali 14. stoletja. VELEPIČ 1949, cit. n. 26, p. 116.

³³ Zelo neverjetno je, da bi slavolok in portal pripadala isti gradbeni fazi. Slavolok je bil verjetno (deloma) prenovljen oziroma predelan istočasno, kot so potekala neka dela tudi na župnijski cerkvi v Predloki.

Glede na njegova prva tri podpisana dela, cerkve v Klancu, Mihelah in Mariji Snežni, lahko izluščimo glavne značilnosti del te precej kvalitetne delavnice. Vse cerkve so bile grajene pod župnikom Benediktom Fogarinom iz Doline v glavnem v šestdesetih letih sedemnajstega stoletja, klanška cerkev sicer že nekaj let prej. Kljub različni zahtevnosti izdelave vse cerkve krasi enak obok in pa kamnoseška dekoracija, za katero so značilni posamični tipi floralne ornamentike, v volute oziroma svitke zavite palice in listi ter angelske glave s tipiziranim obrazom. Glede na te značilnosti bi Felicijanovi delavnici lahko pripisali še nekaj del. Eno brezdvomno kvalitetnejših del te regije, ki se močno navezujejo na stvaritve Felicijanove delavnice, predstavlja delo na cerkvi v Rodiku, kjer je sodeč po arhivskih zapisih Felicijan tudi živel, iz bližnjega kamnoloma pa izvira tudi kamen, ki ga je ta mojster uporabljal. To cerkev so začeli graditi sicer že v štiridesetih letih 17. stoletja in s tem ta arhitektura predstavlja eno prvih novogradenj v 17. stoletju na tem področju.³⁴ Prezbitarij rodiške cerkve je datiran z letnico 1647 na slavlouku,³⁵ portal je bil verjetno dokončan leta 1656, saj je bil zahodni del kasneje predelan, portal pa nadomeščen z novim, ki danes nosi poleg mlajše tudi to letnico iz 17. stoletja, ki je bila verjetno prepisana iz starega portala. Zaključek zidave celotnega kompleksa predstavlja letnica 1667 ob napisu ob vzhodnem portonu, zelo verjetno pa je bil istočasno izdelan tudi sorodno izdelan zahodni vhod.

Felicijanovi delavnici se ne bi dalo pripisati celotne arhitekture, po eni strani zaradi dokaj zgodnje letnice izgradnje prezbitarija, poleg tega iz ohranjenih delov zgradbe ni mogoče najti neposrednih sorodnosti s Felicijanovimi podpisanimi deli, vendar pa vsekakor obstajajo velike vzporednice. Obok prezbitarija rodiške cerkve,³⁶ ki je s svojo

³⁴ Čeprav se cerkev v tej vasi omenja že leta 1311, pa Šumi trdi, da gre očitno za prvo cerkev na tej lokaciji, medtem ko v isti publikaciji Peršolja in Pregelj omenjata, da je imela današnja cerkev predhodnico na istem mestu. V vasi je sicer nekoč stala tudi cerkev sv. Petra. Komelj cerkev v Rodiku datira zgolj okvirno v 16. oziroma 17. stoletje. KOMELJ 1973, cit. n. 17, p. 114, 282; ŠUMI 1997, cit. n. 3, p. 65; JASNA PERŠOLJA – MILAN PREGELJ, Rodiška župnija, *Rodik med Brkini in Krasom. Zbornik ob 350. letnici cerkve*, Koper 1997, pp. 94–95; HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 195.

³⁵ Le prezbitarij cerkve v Črnotičah je na tem območju datiran prej, in sicer z letnico 1641, dve leti za rodiškimi pa je datiran slavlouk cerkve v Ocizli.

³⁶ Komelj cerkev v Rodiku v svoji publikaciji leta 1969 uvršča v kraško-

zvezdasto-rombasto obliko z dodatnim rebrom (sl. 8, 9), ki poteka okoli osrednjega temenskega dela, brez dvoma edinstven na celotnem območju, bi se dalo uvrstiti v isto skupino obokov z novimi strukturaми, ki se očitno naslanjajo na tradicionalne, vendar pa jim dodatna rebra dajejo sodobnejši, kasetiran videz, skupaj s cerkvami v Klancu, Hrpeljah, Mihelah in na Gradišci. Poleg tega pa so zelo sorodno s klanškimi, mihelskimi pa tudi predloškimi izdelane kamnite konzole v rodiški cerkvi. Na Felicijanove izdelke spominja tudi sklepni kamen na slavoloku, ki ga enako kot v cerkvi v Mihelah krasi angelska glava, in pa kapiteli na slavoloku, ki so značilnih kubičnih oblik z vklesanim frizom arkad, kot se kasneje pojavijo na delih, ki jih je podpisal Felicijan. Na podlagi primerjav teh elementov in glede na čas njihove izdelave bi cerkev sv. Trojice v Rodiku morda lahko izdelala delavnica, ki je bila neposredna predhodnica Felicijanove, oziroma delavnice, kjer se je Felicijan izučil svojega poklica.

Glede na kamnoseško obdelavo obeh portonov, pa tudi glede na izbiro dekorativnih motivov, med katerimi so poleg antikizirajočih vzorcev prisotne tudi angelske glave, podobne onim v Klancu in na Gradišci, veliki cvetovi marjetic v kasetah in pa predvsem svitkasto zavite palice na vazi z rožami (sorodna tisti s signiranega kropilnika v Prešnici), na napisni plošči (kot na napisni plošči na Gradišci) in velik ornament teh dvostransko zavutih palic s floralno ornamentiko (kot na delu nekdanjega portala v Mihelah), ki se razteza preko cele dolžine vzhodnega vhoda, bi izdelavo teh dveh portonov lahko brez dvoma pripisali delavnici Anžeta Felicijana (sl. 10). Povezavo z arhitekturo dolinske župnije tu nudi župnik Benedikt Fogarino, ki je prav v času nastanka vhodov v kamniti ograji deloval v župniji Brezovica (1666–1668), pod katero je spadal tudi Rodik, iniciale tega župnika pa so spet vklesane na napisni plošči ob portonu.³⁷

Sam Anže Felicijan sicer ni podpisan na nobenem portonu, ki so značilni element v ogradah kraških cerkva, vendar pa ga, poleg

primorsko poznogotsko arhitekturo, štiri leta kasneje pa je v svoji knjigi o gotski arhitekturi objavil napačno izrisano skico oboka. Ivan KOMELJ, *Gotska arhitektura*, Ljubljana 1969 (Ars Sloveniae), fig. 57; KOMELJ 1973, cit. n. 17, p. 102.

³⁷ SVB B(enedicto):F(ogarino):P(aroche) ANNO 1667 na desni strani je napis A(d):M(aiorem):D(ei):G(loriam) HOC FACTUM EST OPUS.

dveh izjemnih rodiških portonov, ki sta brez dvoma delo njegove delavnice, arhivski podatki povezujejo z izdelavo para portonov v obzidju okoli župnijske cerkve sv. Urha v Dolini iz leta 1661, katerih naročnik je bil prav tako župnik Benedikt Fogarino. Podatki v urbarju iz leta 1660 leta omenjajo mojstra Anžeta Felicijana kot avtorja kamnite ograde okoli pokopališča,³⁸ leto kasneje pa je bil izplačan za izdelavo vrat, zelo verjetno prav za portona,³⁹ vendar pa se oba danes še stoječa portona, ki sta sicer dekorirana z značilno Felicijanovo ornamentiko z angelskimi glavami, dvostransko zavitimi volutami ter cvetlično ornamentiko, od ostalih del tega mojstra močno razlikujeta po obdelavi kamna, okrasja in po svoji celotni sloki obliki. Tudi volute na kapitelu, ki so prisotne na severnem portonu, so izdelane bolj geometrizirano. Mojster Felicijan pa je, glede na podatke o številnih izplačilih v urbarju v župnijski cerkvi sv. Urha, v 60. in 70. letih izdelal še vrsto drugih zidarsko-kamnoseških del, med drugim od leta 1671 naprej tudi neke stopnice.

Poleg vseh teh cerkva, ki bi se jih dalo pripisati delavnici Anžeta Felicijana, pa bi v ožjo skupino sorodnih zgradb, tako zaradi slogovnih značilnosti, kot tudi regionalne povezanosti, lahko prišteli še nekaj arhitektur, vendar pa vprašanje o sodelovanju Felicijanove delavnice ostaja odprto. Nekatere izmed teh zgradb so v skupino povezovali že starejši avtorji.⁴⁰

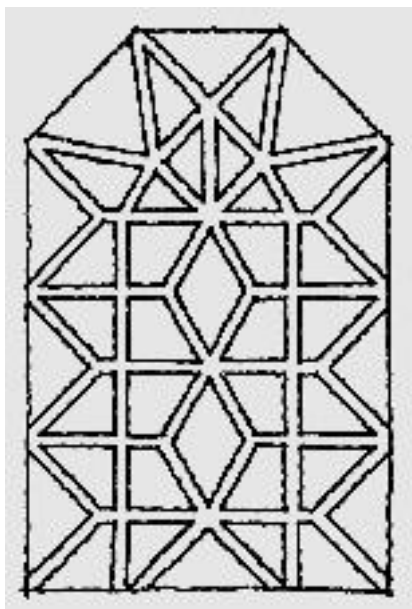
Najmarkantnejša tovrstna arhitektura je cerkev sv. Antona v Hrpeljah, ki je bila sodeč po napisu v kamniti ogradi, zgrajena do leta

³⁸ V urbarju iz župnijskega arhiva Dolina se leta 1660 omenja plačilo »al Mistro Anse Felician per far il muro del cemeterio«.

³⁹ Leta 1661 je v urbarju omenjenih še več izplačil mojstru Anžetu Felicijanu, med drugim tudi »per la porta noua« in »per la porta di S. Odorico intagliata dal M.^{ro} Anse Felician di Rodich«. Da je šlo zelo verjetno za porton in ne za portal, pa kaže podatek »per la porta noua di [S.] Odorico apresso il cemeterio«.

⁴⁰ Tri cerkve tega področja, in sicer tiste v Hrpeljah, Klancu in Ocizli je v »zanimivo skupino« povezal že France Stelè, vendar pa iz besedila ni čisto jasno, v katero stoletje jih datira. Sledil mu je Ivan Komelj, ki je to regionalno arhitekturo 17. stoletja poimenoval hrpeljsko-brkinska gotika, v katero je vključil tudi cerkev v Rodiku, opozoril pa je tudi na morebitno povezavo med cerkvijo v Klancu in cerkvijo v Ocizli. STELÈ 1960, cit. n. 2, p. 54; KOMELJ 1969, p. 73.

RAZPRAVE

8. Cerkev sv. Trojice v Rodiku, tloris prezbiterja po Komelju

9. Cerkev sv. Trojice v Rodiku, obok v prezbitериju, 1647

10. Cerkev sv. Trojice v Rodiku, del zahodnega portona, 1667

1670.⁴¹ Z vklesano letnico 1707 je datirana še lopa, z letnico 1792 pa zvončnica. Ta cerkev ima z enoladijskim prostorom za vernike, v katerem je še ohranjeno odprto ostrešje, ter s kamnitim slavolokom oddeljenim obokanim prezbitერიem s poligonalnim zaključkom enako zasnovano kot ostale sočasne kraške cerkve, vendar pa se odlikuje predvsem po svoji monumentalnosti in zahtevnosti izdelave. To se kaže predvsem na oboku v prezbitერიju, ki se razteza prek banjastega stropa dveh obočnih pol in petosminskega zaključka (sl. 11, 12).⁴² Ta obok je zvezdaste oblike, obdan z rombostim, in je še dodatno razdeljen s parom reber, ki potekajo prečno iz konzol in tako pomenijo ločnico med obočnimi polami. S tem pa se spet uvrščajo v tisto skupino obokov, ki so kasetirani z dodatnimi rebri, kot na primer v cerkvah v Klancu, Predloki, na Gradišci in v Rodiku. Druga posebnost hrpeljskega oboka pa je, da so rebra izdelana iz neometanega kamna, kar je bilo v tistem času, ko so bila nekonstruktivna rebra skoraj brez izjeme izdelana iz štuka (včasih tudi iz močno ometanega peščenjaka), skrajno nenavadno. Kamnite konzole profilirane stožčaste oblike s polkroglo spodaj pripadajo istemu tipu kot tiste v Klancu, Predloki in Rodiku. Nenavadni pa so široki sklepniki v obliki potlačenih profiliranih stožcev, ki z dodano kroglo visijo v prostor (danes je ohranjena le ena takšna krogla) na treh osrednjih stičiščih reber in ki so popolnoma neprimerljivi s katerimi koli drugimi sklepniki v sočasnih arhitekturah pri nas.⁴³

⁴¹ HOC OPUS FVIT FA(ctum): SUB III(ustrissi)MO ET R(everendissi)MO D(omino) D(omino) FRA(ncisco): MAX(imo): VACCANO EP(iscop)O ET COMITI TERGESTINO 1670. Prva cerkev se na tem mestu omenja že leta 1234, Höfler celo dopušča možnost dveh cerkva. Komelj v svoji knjigi o gotski arhitekturi cerkev v Hrpeljah sicer vključuje v popis, vendar pa je ne datira. V opisu omenjeni Francišek Maksimilijan Vaccano, po rodu iz Gorice, je bil tržaški škof med leti 1663 in 1672. KOMELJ 1973, cit. n. 17, p. 281; HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 195.

⁴² Budinich je prvi obravnaval prezbitერიj cerkve sv. Antona v Hrpeljah leta 1910, ko ga je prištel v skupino sorodno zasnovanih cerkva skupaj s cerkvama sv. Vida in sv. Krizogona v Hrušici, cerkvijo Device Marije v Obrovu, cerkvijo sv. Primoža v Obrovu, župnijskima cerkvama v Brezovici in Pazinu ter frančiškansko cerkvijo v istem kraju. Leta 1916 je obok prezbitერიja cerkve v Hrpeljah prištel med pravo gotiko (gotico puro), poleg tega pa je v obeh člankih objavil tudi risbo prereza in tlorisa tega oboka. BUDINICH 1910, cit. n. 2, pp. 131, 133–136; BUDINICH 1916, cit. n. 2, p. 28.

⁴³ Sorodno hrpeljskim sklepnikom so izdelani sklepniki baročno preoblečenega prezbitერიja župnijske cerkve sv. Krizogona v Hrušici.

R A Z P R A V E

Od ostalih kamnoseško obdelanih členov se je poleg kropilnika ohranil le par povprečno izdelanih oken v zahodni fasadi in porton v kamniti ograji. Ta po strukturi sicer spominja na tiste, ki bi se jih dalo pripisati delavnici Anžeta Felicijana, vendar pa se od prej obravnavanih razlikuje predvsem po geometrijskem okrasju, ki je zelo pogosto v predelu južnih Brkinov, nima pa značilne Felicijanove floralne ornamentike. Pod piramidalnim nastavkom je vstavljen celo jonski kapitel, ki pa ima precej tanke volute, tako da ga ni moč zares primerjati z ostalimi sorodnimi kapiteli na tem območju, vendar pa je zelo soroden tistim na portonih ob župnijski cerkvi sv. Štefana mučenika v Brezovici, pod katero je v času nastanka spadala tudi cerkev v Hrpeljah.

Med delom delavnice Anžeta Felicijana in hrpeljsko cerkvijo nedvomno obstajajo velike paralele v oblikah kamnoseških členov in zasnovi arhitekture. Razlog za postavitvev tako monumentalne arhitekture, s katero je v celih Brkinih primerljiva le župnijska cerkev v Brezovici, pa je morda v tekmovanju s sosednjimi vasmi, kjer so sočasno gradili ambiciozno zasnovane cerkve pod pokroviteljstvom župnika Benedikta Fogarina. Hrpeljsko cerkev pa bilo zanimivo primerjati tudi s sočasno cerkvijo sv. Antona Padovanskega v Gabrčah,⁴⁴ ki se sicer bolj odlikuje s svojimi edinstvenimi kamnoseškimi detajli, s cerkvijo v Hrpeljah pa ima sorodno obočno shemo, konzole in porton, enako je zasnovan tudi portal.

Poleg teh so bile na tem območju sočasno postavljene še tri manjše cerkve, ki so izdelane sorodno arhitekturam delavnice Anžeta Felicijana. Cerkev sv. Marije Magdalene v Ocizli (slavolok 1648, portal 1671),⁴⁵ katere portal je skoraj brez dvoma izdelala Felicijanova delavnica, je sicer začela nastajati že v štiridesetih letih 17. stoletja, kar je zagotovo prezgodaj za obravnavano delavnico, vendar pa se sorodnosti v slogu kažejo pri izdelavi kubičnih kapitelov na slavoloku. Drugi dve stavbi sta cerkev sv. Sebastijana v Petrinjah (portal 1672)⁴⁶ in cerkev sv.

⁴⁴ Današnja cerkev je v celoti iz 17. stoletja. Zvonik na preslico je datiran s 1663 (ali 1664?), kamnoseško obdelan vhod v ograjo pa z 1680.

⁴⁵ Na portalu je napis 1671 ANDREA CRAKOGNIA GASTALDO. Ocizlo je isti delavnici, kot je izdelala cerkev v Klancu, pripisal že Komelj, to povzema tudi Höfler. Sama cerkev se v popisih ne omenja pred 1665. KOMELJ 1973, cit. n. 17, p. 281; HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 204.

⁴⁶ Na portalu je napis MICHAEL IETRISHA GASTALDO 1672.

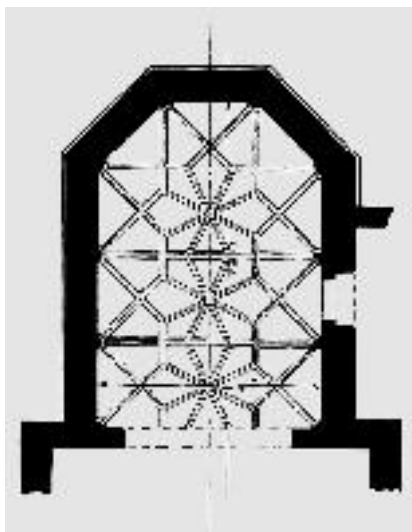
Saba v Podgorju (kropilnik 1665, zvonik 1691), katere kamnoseška dekoracija s floralnimi motivi, angelskimi glavami in zavitimi listi je zelo sorodna Felicijanovi, vendar pa deluje malce nerodneje. Problem teh treh cerkva so predvsem manjše dimenzije in nezahtevnost izdelave, ki je reducirana na najpreprostejšo obliko podružnične cerkve z zvezdasto-rombastim obokom v prezbiteriju, polkrožnim, kamnitim slavalokom in osnovno floralno in linearno dekoracijo na kamnitih elementih, ki bi bila kljub podobnosti s Felicijanovo lahko le odraz lokalno priljubljenih form drugih, bolj povprečnih lokalnih delavnic.

Kljub številnim podpisom mojstra Anžeta Felicijana na arhitekturah, pa njegovega podpisa ni mogoče zaslediti na nobenem portonu, kljub temu pa mu brez dvoma lahko pripišemo izdelavo para portonov v domačem Rodiku in glede na arhivske podatke tudi oba para v Dolini, čeprav se po načinu izdelave razlikujeta od ostalega opusa. Na tem področju pa obstaja še nekaj portonov, ki bi se jih glede na kamnoseške značilnosti, ki so primerljive s kamnoseško obdelanimi členi na zgradbah tega mojstra, predvsem s portali in z vhodoma v Rodiku, ki sicer po kvaliteti daleč izstopata med vsemi, dalo pripisati kamnoseški delavnici Anžeta Felicijana. Glede na arhivske podatke je mojster Felicijan umrl že pred letom 1680,⁴⁷ vendar pa so vsi ti vhodi datirani v zadnji desetletji 17. stoletja, zato bi ta dela lahko pripisali delavnici, ki je bila Felicijanova neposredna naslednica in jo je zelo verjetno vodil njegov sin z istim imenom, rojen leta 1641, ki je v zadnjih desetletjih 17. stoletja enako izpričan v arhivih kot mojster Anže Felicijan. Poleg dekoracije je posebnost portonov te delavnice predvsem jonski kapitel z masivnima volutama, ki je vstavljen pod piramidalni nastavek s kubičnim podstavkom,⁴⁸ kar je v celotni kraški arhitekturi značilno samo za obravnavane spomenike, prvič pa se na tem področju pojavi prav ob rodiški cerkvi. Motiv jonskega kapitela se je verjetno razširil prav iz portona župnijske cerkve v Dolini, ki je po arhivskih podatkih sodeč delo Felicijana st. in najzgodnjeje

⁴⁷ Ko se je leta 1680 poročil sin Anžeta Felicijana, je bi le-ta že mrtev, leta 1686 pa je umrla še Felicijanova žena, tudi omenjana kot vdova.

⁴⁸ Jonski kapitel na portonih se pojavi tudi ob nekaterih drugih kraških cerkvah 17. stoletja, vendar je samo za to področje značilen takšen »vrijen kapitel«, saj piramidalni nastavek še vedno ohranja svojo bazo in jonski kapitel je samo vstavljen pod to bazo.

RAZPRAVE

11. Cerkev sv. Antona v Hrpeljah, tloris prezbiterja po Budinichu

12. Cerkev sv. Antona v Hrpeljah, obok v prezbiteriju, zač. druge pol. 17. stol.

13. Cerkev sv. Martina v Zazidu, obok v prezbiteriju, kon. 17. stol.

datiran tak kapitel na tem področju. Takšni portoni, ki bi se jih dalo pripisati nasledstvu Felicijanove kamnoseške delavnice, oziroma neposredno Anžetu Felicijanu mlajšemu, so ob cerkvi na izviru Rižane (1691),⁴⁹ v Črnotičah (1696) in v Črnem Kalu (po 1680), vse pa poleg jonskega kapitela krasijo veliki razpotegnjeni cvetovi marjetic v kasetah na osrednjem delu. Sorodno tem portonom je dekoriran tudi portal cerkve sv. Trojice v Krogljah,⁵⁰ ki je bil izdelan leta 1682 in bi se ga enako dalo pripisati delavnici Felicijana ml.

Anže Felicijan ml. se v župnijskih arhivih v Dolini omenja tudi kot avtor cerkve sv. Andreja,⁵¹ ki je danes ni več, nekoč pa je stala zahodno od cerkve sv. Martina nad Dolino.⁵² Cerkev sv. Andreja so začeli zidati na mestu starejše, v prvi polovici 17. stoletja že propadajoče cerkve istega patrocinija, leta 1682, ko je bratovščina sv. Andreja Apostola iz Doline mojstru Anžetu (al mistro Anse...) izplačala 32 dukatov za začetek gradnje cerkve, leto dni kasneje so začeli zidati tudi zvonik.⁵³ Cerkev je bila posvečena leta 1689, ko je bila priskrbljena tudi vsa notranja oprema.⁵⁴ Anže Felicijan ml. (Felician di Rodich) je nato med leti 1692 in 1695 izdelal še tlak v cerkvi. Nekdanji izgled cerkve danes ni več znan, vendar pa bi po delni rekonstrukciji poligonalno zaključenega prezbiterija, ki jo je leta 1985 objavil S. Flego,⁵⁵ lahko sklepali, da je tudi

⁴⁹ Cerkev, ki ima še ohranjen gotski prezbiterij iz 15. stoletja, je bila podaljšana konec 17. stoletja in posvečena 1677, kot to poroča Naldini. Po posvetitvi pa je bil izdelan tudi kamniti vhod. Štefanac omenja zgolj prezidave na starejši ladji. Paolo NALDINI, *Corografia Ecclesiastica o sia Descrittione della Città e della Diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria*, Venezia 1700, p. 406; KOMELJ 1973, cit. n. 17, p. 283; ŠTEFANAC 2000, cit. n. 26, p. 135; HÖFLER 2001, cit. n. 6, p. 198.

⁵⁰ Današnji videz cerkve v Krogljah kaže na pogoste kasnejše predelave. Porton, na katerem je podpisan župnik Benedikt Fogarino, je datiran z letnico 1662.

⁵¹ Več o cerkvi sv. Andreja v: Stanko FLEGO, O cerkvah sv. Andreja in sv. Martina pri Dolini. Zgodovinsko-topografske beležke, *Jadranski koledar*, 1985, pp. 183–199.

⁵² Položaj cerkve je jasno razviden na vojaškem zemljevidu iz let 1763–1787. *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804)*, 3, Ljubljana 1997, karte, sekcija 227.

⁵³ FLEGO 1985, cit. n. 51, p. 190.

⁵⁴ Cerkev je omenjena kot nova v popisu že leta 1690 (Kapiteljski arhiv Ljubljana 105/3).

⁵⁵ Flego sicer podaja zgolj tloris petosminske zaključenega prezbiterija s predvidoma še eno polo, ki pa zagotovo ne predstavlja celotne zgradbe,

ta zgradba vsaj deloma ostajala zvesta gotski tradiciji in da je Felicijan mlajši nadaljeval gradnjo v enakem slogu kot njegov oče.

Delavnica pod vodstvom Felicijana mlajšega je verjetno tudi tista, ki je v prvem desetletju 18. stoletja izdelala slavoloka v cerkvah v Predloki in Črnem Kalu, ki sta kamnoseško obdelanim vhodom zelo sorodna zlasti po uporabi masivnih volut, verjetno pa je ta delavnica tudi izvajala zgolj prenovitvena dela na cerkvi sv. Martina v Zazidu, kjer je ob napisu na portalu s floralno ornamentiko letnica 1697, na koncu napisa pa se pojavi še kratica A^SF, ki bi lahko zaznamovala ime mojstra Anžeta Felicijana mlajšega.⁵⁶ Cerkev je enoladijska s poligonalno zaključenim prezbiterijem, ki je obokan z zvezdasto rombastim obokom, sestavljenim iz masivnih reber iz štuka, ki izhajajo iz neizrazitih konzol, stičišča pa krasijo medaljonasti kapiteli (sl. 13). Na južni strani prezbiterija je vzdana značilna kraška bifora 17. stoletja, ki kaže oblike reduciranega gotskega krogovičja. Kolikšen je bil delež predelave te cerkve konec 17. stoletja zaradi močne gotske tradicije na tem področju ni mogoče določiti, vendar pa bi, v primeru, da je gotško obokanje prezbiterija nastalo šele v času datacije portala, ta cerkev poleg cerkve sv. Treh kraljev na Vrhu pomenila zadnjo cerkev na Slovenskem, ki je bila izdelana pod močnim vplivom gotike,⁵⁷ s tem pa je tudi mojster Anže Felicijan ml., ki je umrl leta 1718, zaznamovan kot zadnji mojster, ki je še ustvarjal v gotski tradiciji.

kot to trdi avtor. Da je cerkev sestavljal prezbiterij, ladja in zvonik na zahodni strani, potrjuje skica Rossettija v vizitaciji škofa Millerja iz leta 1694. Zvonik je bil zelo verjetno preprost zvonik na preslico, saj je iz urbarja razvidno, da je že leta 1687 burja podrla zvonik in zvon se je razbil, zaradi česa je župnik Fogarino mojstra Felicijana obtožil površne izdelave. FLECO 1985, cit. n. 51, pp. 185, 190; DURISSINI 1998, cit. n. 29, p. 102. U urbarjih v župnijskem arhivu v Dolini so izplačila za naročena dela pri Felicijanu ml. zabeležena še vse do leta 1702.

⁵⁶ Na portalu je napis: OPVS Fe(actum):Fe(cit): DONE: GIOVANIS I697 BVLFIVS PAROCHIS:IN LONCH(i)s: GASTALDVS STeFANVS PAcLeNeT IVANI VRISAVI GeTeGODONO: SMV:ASF SCRIPIS.T

⁵⁷ Cerkev ni datirana, vendar pa Marolt posredno poroča o letnici 1698, ki naj bi bila nekje na oltarju. Marijan MAROLT, *Dekanija Vrhnika. Topografski opis*, Ljubljana 1929 (Umetnostni spomeniki Slovenije, II), p. 151. Več o tem tudi: Nataša POLAJNAR, *Cerkev Sveti Trije kralji na Vrhu nad Rovtami, Zbornik poročil raziskovalnih skupin* (ed. Marko Frelj), Logatec 1989, pp. 35–88.

Celotni opus, pripisan delavnici Anžeta Felicijana st. temelji zgolj na značilnostih njegovih podpisanih arhitektur, zlasti pomembne pa so prve tri, cerkve na Gradišci, v Mihelah in v Klancu, saj kažejo na arhitekturno in kamnoseško kvaliteto in inovativnost. Mojster, ki se je rodil nekje v drugem desetletju 17. stoletja, je brez dvoma dobro poznal tako tradicionalno gotško arhitekturo, kot tudi bolj sodobne kamnoseške elemente, ki so verjetno prihajali z beneškega področja.⁵⁸ Prve kamnoseške in gradbene izkušnje si je verjetno pridobil v Rodiku, ko je sodeloval pri gradnji tamkajšnje cerkve, vendar pa iz arhivskih podatkov ni jasno, ali je bil domačin ali pa je verjetneje prišel z delavnico z nekega drugega področja.⁵⁹ Felicijan se je ustalil v Rodiku, kjer se je tudi poročil z domačinko Polono, s katero je imel pet otrok, kraj pa je bil primeren za kamnoseka tudi zaradi bližnjih kamnolomov.⁶⁰ Začetek njegovega samostojnega delovanja se navezuje na župnika Benedikta Fogarina iz Doline, po naročilu katerega je v petdesetih letih 17. stoletja začel graditi cerkev v Klancu, od leta 1660 pa je izvrševal razna dela na župnijski cerkvi sv. Urha v Dolini. Leta 1663 je njegova delavnica začela graditi enako zasnovani cerkvi na Gradišci ter v Mihelah, sočasno pa je izdelala še okno na cerkvi sv. Trojice v Hrastovljah in izvedla obnovo cerkve v Prešnici. V času dokončevanja teh del pa je Felicijanova delavnica izdelala še portal cerkve v Ocizli. Fogarino je v času premestitve v župnijo Brezovica v Felicijanovi delavnici naročil tudi par monumentalnih kamnitih portalov v ogradi za cerkev v Rodiku, ki je bil dokončan

⁵⁸ Odvisnost kraškega kamnoseštva 17. stoletja od italijanskega oziroma beneškega kiparstva na eni strani in motivov domačih sodobnih baročnih rezbarjev na drugi bi bilo v prihodnosti še potrebno podrobneje raziskati. O soodvisnosti kamnoseških in rezbarskih izdelkih je pisal že Železnik v katalogu razstave o 17. stoletju v narodni galeriji. Milan ŽELEZNIK, *Rezbarstvo in kiparstvo 17. stoletja v Sloveniji, Umetnost XVII. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, Narodna galerija, 10. 10.–15. 12. 1968), Ljubljana 1968, pp. 96–105.

⁵⁹ Na področju Rodika glede na podatke iz župnijskega arhiva tega priimka pred Anžetom Felicijanom ni mogoče zaslediti, prav tako ne na območju Doline, izredno redko pa je bilo na tem področju tudi samo ime Anže (Anse). Pavle Merku pa vseeno pogojno omenja priimek Felicijan na območju Milj in Doline. Pavle MERKU, *Svetniki v slovenskem imenoslovju*, Trst 1993, p. 39.

⁶⁰ Kamen, ki so ga domačini pridobivali iz kamnoloma pri »Mali griži«, naj bi uporabili tudi pri gradnji rodiške cerkve. Bogdan JURKOVŠEK, *Geološka zgradba Rodika z okolico, Rodik med Brkini in Krasom. Zbornik ob 350. letnici cerkve*, Koper 1997, p. 15

leta 1667, ni pa neverjetno, da je Anže Felicijan začel s zidavo predloške cerkve takoj za tem naročilom prav na Fogarinovo pobudo, ki je postal nadomestni župnik v tej župniji že naslednje leto. Dela na predloški cerkvi so verjetno potekala skozi vsa sedemdeseta leta, prav tako pa je Felicijanova delavnica sočasno zidala črnokalsko cerkev, ki jo je po smrti mojstra Felicijana pred letom 1680 dokončala delavnica pod vodstvom Anžeta Felicijana ml. Kot dela Felicijana ml. bi lahko, poleg dokumentirane cerkve sv. Andreja pri Dolini, šteli številne kamnoseško obdelane vhode v cerkvenih kamnitih ogradah še globoko v devetdeseta leta 17. stoletja, cerkev v Zazidu, morda pa je prav ta delavnica vodila tudi popravila v baročnem slogu na cerkvah v Črnem Kalu in Predloki v prvem desetletju 18. stoletja.

Zadnja desetletja 17. stoletja so tudi pomenila zadnje obdobje tradicije gotske arhitekture, ki se je že močno pomešala z renesančnimi in baročnimi elementi. Delavnica Felicijanov, tako z Anžetom starejšim kot tudi z njegovim sinom, zlasti z zelo pozno datiranimi cerkvami, kakršni sta v Predloki in Zazidu in kakršni lahko zgolj predvidevamo v Črnem Kalu ter pri Dolini (cerkev sv. Andreja), pravzaprav predstavlja eno zadnjih na Slovenskem, katere arhitekture so še nastajale pod tako močnim vplivom gotike, ki se odraža predvsem na obokanih prezbiterijih, katerih rebra vse do konca stoletja ne kažejo nobene redukcije. Tradicijo gotskih elementov, ki so se v kraški arhitekturi ohranjali še celo 17. stoletje, je treba na eni strani pripisati vplivu arhitekture avstrijskih dežel, ki je bil močnejši od vpliva sodobnejših beneških oblik, poleg tega pa je Kras v 17. stoletju bila pokrajina, v kateri, razen ob robovih, ni bilo nekih večjih modernejših središč ali celo samostanov, ki bi znali biti posredniki sodobnih arhitekturnih smernic. Primer jugozahodnega Krasa, kjer je deloval mojster Anže Felicijan, pa nudi drugačen vpogled na tovrstno arhitekturo.

Začetek obnove cerkva na tem skrajnem robu Krasa v 17. stoletju se je začel z obnovo župnijske cerkve sv. Urha v Dolini nad Trstom, za tem, ko so jo leta 1615 požgali Benečani (1633 portal, 1661 porton).⁶¹ Trst s svojim zaledjem je kot avstrijsko ozemlje s svojim pri-

⁶¹ Več o zgodovini cerkve sv. Urha v Dolini v: Cuscitto 1992, cit. n. 12, pp. 95–99. Avtor se tu ne ukvarja s problemom videza zgradbe iz 17. stoletja, pred barokizacijo, temveč omenja le nastanek nove cerkve v času med 17. in 18. stoletjem.

staniščem in lastno proizvodnjo soli povzročal številne spore na tem mejnem področju z Beneško republiko in vrhunec teh sporov je pomenilo prav leto 1615, ko so bile v bojih uničene številne cerkve na tem mejnem področju. Po začetku obnove župnijske cerkve se je začela prenova ostalih lokalnih cerkva, ki je bila najobsežnejša prav pod župnikom Benediktom Fogarinom, po rodu iz Trsta. Zelo verjetno je bil naslon na gotško arhitekturo v obnovitvenih delih načrten, vendar ne v retrospektivnem smislu, temveč bolj kot pokazatelj pripadnosti »domačemu«, alpskemu okolju. Zmotno bi bilo namreč trditi, da lokalni arhitekti iz tržaškega zaledja ne bi poznali sodobne beneške umetnosti, tako arhitekture kot tudi novejših kamnoseških elementov. Gotski slog, ki se je na tem področju ohranil v skoraj nezakrneli obliki dlje kot kjer koli drugje na Krasu, je s tem, ko se je navezoval na kontinentalno arhitekturo, pomenil tudi samo nasprotje sodobnim beneškim vplivom.⁶² Modernejši elementi, kot je negotska konstrukcija cerkva in zlasti kamnoseška ornamentika, so sčasoma sicer prodrli na to ozemlje,⁶³ vendar pa je predvsem zaradi namernega ohranjanja osnovne sheme starejše podružnične cerkve vtis cerkva še vedno ostal gotski.

Predvidevanja o zavestni naslonitvi na »nemški«, gotski stil na tem najjužnejšem mejnem področju Notranjeavstrijskih dežel in s tem o zavračanju italijanskih form lahko trenutno ostanejo zgolj na hipotetični ravni, tako kot to velja za nekatera druga srednje- in severnoevropska področja. Za kulturne razlike na beneško-avstrijskem mejnem območju je zelo zanimiv opis Edwarda Browna s konca 17. stoletja, ki opisuje vas Pontebba v Furlaniji, kjer se avtor čudi razlikam, ki so očitne med beneškim in »nemškim« področjem, in se jasno kažejo na življenj-

⁶² Razporeditev cerkva, zgrajenih v gotski tradicij v 17. stoletju, se pokriva z območjem tedanjega avstrijskega ozemlja in z njegovimi mejami z beneško republiko. Podobno je ugotovil že Stelè, ko je Kras razdelil na tri cone, od katerih meja med prvo in drugo cono poteka nekje po nekdanji južni meji avstrijskih dežel skozi Kras, Primorje in Istro, druga, vmesna cona pa naj bi sicer združevala benečanske in severnjaške vplive. STELÈ 1940, cit. n. 2, pp. 6 ss.

⁶³ O sodobnejših vplivih na področju kamnoseštva je govoril že Stele, ki je omenil, da »se nam cerkev San Salvatore v Benetkah s svojo čisto strukturno lepoto zdi naravnost kot uresničenje tistega ideala, ki je konec gotske dobe prevzel stremljenja kraških kamnosekov«. Primerjava kraških kamnoseških izdelkov s to cerkvijo v Benetkah je sicer neutemeljena in vprašljiva. STELÈ 1960, cit. n. 2, p. 15.

R A Z P R A V E

skih navadah ljudi, na ureditvah prostora, še najbolj pa na mostu v vasi, ki je »pol italijanski in pol nemški, in en del je zgrajen iz kamnja, drugi pa iz velikih tramov, tako kot je to navada pri Nemcih.«⁶⁴

Za večje razumevanje arhitekture na območju med Brkini, Istro in Krasom bi bilo treba bolje preučiti predvsem delovanje župnika Benedikta Fogarina na področju obnove cerkva, s tem pa tudi delovanje lokalnih in tujih stavbarskih mojstrov ter njihov delež v prenosu sodobnejših, zlasti kamnoseških ornamentov. Zanimivo pa bi bilo tudi natančneje raziskati stavbarsko delavnico, ki je delovala v drugi četrtini 17. stoletja v Dolini in katera je morda pomembneje vplivala na kasnejši regionalni razvoj arhitekture, ki je trajal zgolj do konca stoletja. Vsekakor bi nadaljnje, zlasti arhivske raziskave, verjetno odkrile več podatkov o samem mojstru, o njegovem izvoru in času delovanja, kjer bi se morda pojasnile različne negotove atribucije njegovi delavnici, hkrati pa bi verjetno postal bolj jasen način delovanja kraških stavbarskih delavnic v 17. stoletju.

Viri ilustracij: po starejših publikacijah (figg. 8, 11), ostalo avtorica.

⁶⁴ Povzetek in prevod iz nemškega teksta: »Von einer Brücke/die halb Italiänisch und halb Hochdeutsch gebaut ist ... Und wird bewiſlich selten ein Ort gefunden werden/da man kältlicher und mit mehrerm Unterschied aus einem Lande in das andere übergeht/als in dieser Stadt: Denn an der einen Seite der allhiesigen Brücke wohnen Italäner/als Unterthanen der Republic von Venedig: an der andern Seite wohnen Hochteutsche/so schon Käiserliche Unterthanen sind. An der einen Seite kan man an den Häufern/an der Art zu leben/an den unbehangenen oder ledigen Zimmern/an den grossen Fenstern/an den eisernen Bettstätten als bald sehen/daß italiäner de selbst wohnen. An der andern Seite haben sie ihre Stuben/höherne Bettstätte/Federbette/so wol an Ober- als Unterbetten: viereckichte Tische/hängen ihre Becken und Kleider an die Wand: woraus man klärlich so balden spüren kan/saß sie Teutschen sind. Die Brücke selbst ist halb-Italiänisch/und halb-Hochdeutsch/indem das eine Teil von Steinen/das andere aber von grossen Bäumen bebaut ist/wie die Teutschen gewohnet sind Brucken zu machen.« Edward BROWN, *Reisen ...*, Nürnberg 1711, pp. 215–216.

UDK 72(497.4):929 Felicijan A.

IL MASTRO ANŽE FELICIJAN E L'ARCHITETTURA DEL XVII SECOLO TRA I BRKINI, IL CARSO E L'ISTRIA

L'architettura sacra seicentesca del Carso è stata in passato di frequente identificata col dubbio termine di «rinascimento carsico», mentre le indagini svolte sul terreno e negli archivi hanno iniziato a gettare nuova luce sull'esistenza di vari maestri e botteghe di lapicidi, ai quali poter ascrivere diversi gruppi di monumenti. Sul margine dell'altipiano carsico, tra i Brkini, il Carso e l'Istria, era attiva nella seconda metà del XVII secolo la bottega del mastro Anže Felicijan, responsabile, nel corso di quei decenni, dell'esecuzione di numerosi monumenti compresi nei territori delle parrocchie di Brezovica e Dolina, che si trovano oggi sul versante italiano del confine mentre nel periodo qui indagato rappresentavano zone di confine tra i territori dell'Austria Interna e della Repubblica di Venezia.

Il mastro Anže Felicijan si è molto probabilmente formato nella bottega che ha eretto la chiesa di Rodik, paese nel quale si è successivamente stabilito, e forse ha collaborato anche alla costruzione della parrocchiale di Dolina. È possibile seguire l'attività della sua bottega dalle prime opere firmate nella chiesa della Madonna della neve a Gradišče (1663), nel presbiterio della chiesa di San Elia a Mihele e nella cornice lapidea della finestra della SS. Trinità a Hrastovlje sino agli inizi del XVIII secolo. Oltre a diverse chiesette filiali, la bottega del Felicijan ha costruito anche le monumentali chiese, oggi parrocchiali, di Klanec e di Hrpelje, mentre tra le opere scolpite, ugualmente ascrivibili al Felicijan, si distinguono per qualità il portone di Rodik (1667) e i portali delle chiese di Klanec (1670) e Črni kal (1680).

Nonostante la bottega del Felicijan si distinguesse per la superiore qualità rispetto al contesto locale, essa rimase saldamente legata sin verso la fine del XVII secolo alle forme gotiche nell'architettura e a quelle italiane rinascimentali nella decorazione lapidea. L'attaccamento alle forme architettoniche gotiche è rilevabile specialmente nei presbiteri voltati ancora con massicce nervature gotiche, che però nell'ordito non imitano le vecchie trame bensì presentano forme più elaborate.

Dopo la morte del mastro la bottega è stata ereditata dal figlio Anže Felicijan il Giovane, attivo ancora nei primi due decenni del secolo successivo, anche se il suo operato è documentato specialmente a livello archivistico, mentre la maggior parte dei monumenti gli viene ascritta sulla base delle analogie stilistiche.

Le acquisizioni dei dati sulla bottega di Anže Felicijan rappresentano probabilmente il primo passo verso un'indagine più accurata dell'architettura sacra carsica del Seicento e offrono un primo sguardo dell'operato delle botteghe lapicide.

(Traduzione di Alessandro Quinzi)

R A Z P R A V E

Diascalie:

1. Chiesa di San Elia, Mihele, volta del presbiterio, 1663-1670
2. Chiesa della Madonna della neve, Gradišče pri Črnotičah, volta del presbiterio, 1663-1665
3. Chiesa di San Pietro, Klanec, esterno, 1659-1670
4. Chiesa di San Pietro, Klanec, volta del presbiterio, 1659
5. Chiesa di San Pietro, Klanec, portale, 1670
6. Chiesa di San Giovanni Battista, Predloka, volta del presbiterio, seconda metà del XVII secolo
7. Chiesa San Valentino, Črni Kal, dettaglio dell'ex portale principale della chiesa di San Lorenzo, 1680
8. Chiesa della SS. Trinità, Rodik, pianta del presbiterio dal Komelj
9. Chiesa della SS. Trinità, Rodik, volta del presbiterio, 1647
10. Chiesa della SS. Trinità, Rodik, dettaglio del portone occidentale, 1667
11. Chiesa di Sant'Antonio, Hrpelje, pianta del presbiterio dal Budinich
12. Chiesa di Sant'Antonio, Hrpelje, volta del presbiterio, inizio della seconda metà del XVII secolo
13. Chiesa di San Martino, Zazid, volta del presbiterio, fine del XVII secolo